

TERI KASALLIKLARI VA UNING TUG'MA NUQSONLARI

Muallif: Mardonova Mashhura
Qarshi davlat universiteti Tibbiyot fakulteti
Pediatrica ishi yo'nalishi 1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inson organizmidagi eng katta va eng ko'p funksional vazifani bajaruvchi a'zo — teri, uning tuzilishi, asosiy kasalliklari va tug'ma nuqsonlari ilmiy nuqtai nazardan keng yoritiladi. Teri organizmni tashqi muhitning zararli ta'sirlaridan himoya qiluvchi, tana haroratini boshqaruvchi, sezgi a'zosi vazifasini bajaruvchi va modda almashinuvida ishtirok etuvchi murakkab tuzilishga ega bo'lgan a'zodir. Maqolada teri kasalliklarining yallig'lanishli, infeksiy, allergik, autoimmun va o'smasimon turlari hamda tug'ma teri nuqsonlari (ixtioz, albinizm, gemangioma, epidermolitik bullyoz va boshqalar) batafsil tahlil qilinadi.

Shuningdek, teri kasalliklarining kelib chiqish sabablari, klinik manzarasi, tashxis va zamonaviy davolash usullari muhokama qilinadi. Teri salomatligini saqlashda gigiena, to'g'ri ovqatlanish, ultrabinafsha nurlardan himoyalash va sog'lom turmush tarzining roli alohida ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari teri kasalliklarini erta tashxislash va to'g'ri davolash bemorlarning hayot sifatini sezilarli yaxshilash imkonini berishini tasdiqlaydi.

KALIT SO'ZLAR: Teri, dermatologiya, ixzioz, albinizm, ekzema, psoriaz, atopik dermatit, gemangioma, melanoma, teri gigienasi, allergiya, tug'ma nuqson.

KIRISH

Teri (lotincha: cutis) — inson tanasini tashqi tomondan to'la qoplab turuvchi va organizmdagi eng katta a'zo hisoblanadi. Kattalardagi terining umumiy maydoni o'rtacha 1,5–2 kvadrat metrni, og'irligi esa tana vaznining 15–17 foizini tashkil etadi. Teri shunchaki tashqi qoplama emas, balki murakkab tuzilgan, ko'plab fiziologik vazifalarni bajaruvchi a'zodir. U organizmni mexanik shikastlanishlardan, mikroorganizmlardan, ultrabinafsha nurlardan, harorat o'zgarishlaridan va zararli kimyoviy moddalardan himoya qiladi, tana haroratini boshqaradi, sezgi (og'riq, harorat, bosim) a'zosi vazifasini bajaradi, modda almashinuvida (D vitamini sintezi), nafas olishda va chiqarish jarayonlarida (ter va yog' bezlari orqali) ishtirok etadi.

Teri uchta asosiy qatlamdan iborat: epidermis (yuza qatlam), derma (chin teri) va gipoderma (teri osti yog' qatlami). Epidermisning eng asosiy hujayralari keratinotsitlar, melanotsitlar (pigment ishlab chiqaradi), Langerhans hujayralari (immun himoya) va Merkel hujayralari (sezgi)dir. Dermada qon tomirlari, nerv oxirlari, soch follikulalari, yog' va ter bezlari joylashgan. Gipoderma esa asosan yog'

to'qimasidan iborat bo'lib, issiqlik izolyatsiyasi va energiya zaxirasi vazifasini bajaradi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining qariyb 30–70 foizi hayoti davomida u yoki bu teri kasalligi bilan duch keladi. Teri kasalliklari shifokorga murojaat qilish sabablari orasida birinchi o'rinlardan birini egallaydi. Ularning aksariyati uzoq, surunkali kechib, bemorning nafaqat jismoniy salomatligiga, balki psixologik holatiga, ijtimoiy hayotiga va o'ziga bo'lgan ishonchiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu maqolada teri kasalliklarining umumiy tasnifi, eng keng tarqalgan turlari, tug'ma teri nuqsonlari, ularning kelib chiqish sabablari, klinik xususiyatlari va zamonaviy davolash usullari batafsil yoritiladi.

TERI KASALLIKLARINING UMUMIY TASNIFI

Zamonaviy dermatologiyada teri kasalliklari etiologik (kelib chiqish sabablari) va patogenetik (rivojlanish mexanizmlari) belgilariga ko'ra bir nechta katta guruhlariga bo'linadi:

- Infektsion teri kasalliklari — bakterial (piodermiyalar, impetigo, furunkul, rojstoye yallig'lanish), virusli (gerpes, papilloma virusi, kontagioz mollusk, suvchechak), zamburug'li (dermatofitiya, kandidoz, otrubasimon temiratki) va parazitlar (qichima, pedikulyoz, leyshmanioz).
- Allergik va immunologik teri kasalliklari — atopik dermatit, kontakt dermatit, eshakemi (krapivnitsa), Kvinke shishi, ekzema.
- Autoimmun teri kasalliklari — psoriasis, qizil yassi temiratki, vitiligo, pemfigus, sklerodermiya, qizil tizimli volchanka.
- Yog' va ter bezlari kasalliklari — akne (yug'onosimon toshma), seboreya, gidroadenit, rozatsea.
- Tug'ma va irsiy teri kasalliklari — ixtioz, albinizm, epidermolitik bullyoz, neyrofibromatoz, gemangioma, tug'ma melanositar naevuslar.
- Yangi o'sma kasalliklari — yaxshi sifatli o'smalar (papilloma, atheroma, lipoma) va yomon sifatli o'smalar (bazal hujayrali kartsinoma, yassi hujayrali kartsinoma, melanoma).
- Fizik va kimyoviy omillar ta'sirida kelib chiqadigan kasalliklar — kuyish, sovuq olishi, fotodermatoz, kimyoviy dermatitlar.

Bu tasnif teri kasalliklarining kelib chiqish sabablariga qarab tashxis va davolash strategiyasini to'g'ri belgilash imkonini beradi.

TERINING TUG'MA NUQSONLARI VA IRSIY KASALLIKLARI

Teri tug'ma nuqsonlari embrional taraqqiyot davrida genetik mutatsiyalar, irsiy buzilishlar yoki teratogen omillar ta'sirida shakllanadi. Bu nuqsonlarning ko'pchiligi umrbod davom etadi va bemorning hayot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ixtioz (yunoncha "ichthys" — baliq so'zidan olingan) — teri qatlamining keratinlashish jarayoni buzilishi natijasida teri yuzasi baliq tangachalariga o'xshab quruq, qattiq tangachalar bilan qoplangan holatdir. Eng ko'p uchraydigan turi — oddiy ixtioz (ichthyosis vulgaris) bo'lib, autosom-dominant tarzda irsiylanadi. Og'irroq turlari — lamellyar ixtioz va Harlequin ixtioz — autosom-retsessiv kasalliklardir va yangi tug'ilgan chaqaloqlarda terining qalin po'stloq bilan qoplanishi, yoriqlar paydo bo'lishi bilan namoyon bo'ladi. Davolash uchun namlovchi kremlar, keratolitik vositalar va sistemli retinoidlar qo'llaniladi.

Albinizm — melanin pigmenti yetishmovchiligi yoki butunlay yo'qligi bilan kechadigan irsiy kasallikdir. U autosom-retsessiv tarzda irsiylanadi va terining, soch va qoshlarning oqarib qolishi, ko'zlarning qizg'ish-pushti yoki och ko'k bo'lishi, ko'rish qobiliyatining pasayishi va yorug'likka sezgirlik bilan namoyon bo'ladi. Albinos kishilar quyosh nuriga juda sezgir bo'lganlari uchun teri kuyishi va teri saratoni xavfi yuqori. Ular doimo SPF darajasi yuqori bo'lgan quyoshdan himoya kremlaridan foydalanishlari va yopiq kiyim kiyishlari kerak.

Epidermolitik bullyoz — irsiy kasallik bo'lib, eng kichik mexanik ta'sir natijasida ham teri va shilliq pardalarda pufakchalar paydo bo'lishi bilan kechadi. Bu kasallik teri qatlamlarini birlashtirib turuvchi oqsillarning (kollagen, laminin, keratin) genetik nuqsonlari bilan bog'liq. Og'ir shakllarida bola tug'ilgandan boshlab har qanday harakatda terisida yara va pufaklar paydo bo'ladi. Bunday bemorlar "kapalak qanotli bolalar" deb ham yuritiladi va maxsus parvarish, infeksiyalardan himoya hamda zamonaviy davolash usullarini talab qiladi.

Gemangioma — yangi tug'ilgan chaqaloqlarning 4–10 foizida uchraydigan, qon tomirlardan iborat yaxshi sifatli o'smadir. U ko'pincha tug'ilgandan keyingi dastlabki haftalarda paydo bo'ladi, dastlabki oylarda tez kattalashadi, so'ng asta-sekin kichrayib, 5–10 yosh oralig'ida o'z-o'zidan yo'q bo'lib ketadi. Yirik, hayotiy muhim a'zolar (ko'z, nafas yo'llari) yaqinida joylashgan gemangiomalar maxsus davolashni (beta-blokatorlar, lazer terapiyasi) talab qiladi.

Tug'ma melanositar naevuslar — bolalar tug'ilganda yoki dastlabki oylarda paydo bo'ladigan pigmentli xollardir. Yirik (20 sm va undan katta) tug'ma naevuslar kelajakda melanoma — eng xavfli teri saratoniga aylanish xavfini saqlaganligi sababli muntazam dermatolog kuzatuvini talab qiladi.

Neyrofibromatoz (Reklingxauzen kasalligi) — autosom-dominant irsiyatga ega kasallik bo'lib, teri ostida ko'p sonli neyrofibroma o'smalari, qahva-sutga o'xshash rangli pigmentli dog'lar ("café-au-lait") va asab tizimi anomaliyalari bilan namoyon bo'ladi.

“Sharob dog‘i” (port-wine stain) — yuzning bir tarafida joylashgan, tug‘ma kapillyar gemangioma turi. U ba‘zan Stordj–Veber sindromi bilan birga keladi va davolash uchun zamonaviy impulsli bo‘yoqli lazerlar qo‘llaniladi.

ENG KENG TARQALGAN TERI KASALLIKLARI

Atopik dermatit (atopik ekzema) — surunkali yallig‘lanishli teri kasalligi bo‘lib, ko‘pincha bolalik davrida boshlanadi va atopik triadaning (bronxial astma, allergik rinit, atopik dermatit) bir qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Klinik manzarasi — terining quruqlashishi, qichishishi, qizarishi, papulalar va siqishlar paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Davolashda namlovchi vositalar (emolientlar), mahalliy glyukokortikoidlar, kalsineyrin ingibitorlari va og‘ir hollarda yangi biologik dorilar (dupilumab) qo‘llaniladi.

Psoriaz (qotirma temiratki) — sun‘iy aniqlikda 2–3 foizgacha aholini qamrab oluvchi surunkali autoimmun kasallikdir. U terida aniq chegaralangan, qizg‘ish-kumush rang plyonkalar bilan qoplangan toshmalar paydo bo‘lishi bilan namoyon bo‘ladi. Eng ko‘p tirsak, tizza, sochli bosh terisi va orqada joylashadi. Psoriaz nafaqat teri, balki bo‘g‘imlar (psoriatik artrit) va ichki a‘zolari ham zararlashi mumkin. Zamonaviy davolashda biologik dorilar (adalimumab, ustekinumab, sekukinumab) sezilarli inqilob yaratdi.

Akne (yog‘ toshmasi) — ayniqsa o‘smirlarda keng tarqalgan kasallik bo‘lib, gormonal o‘zgarishlar, yog‘ bezlarining haddan tashqari faolligi, kerationlashish buzilishi va Cutibacterium acnes bakteriyasining roli bilan bog‘liq. Klinik shakllari — komedonlar, papulalar, pustulalar va og‘ir hollarda yuza ostidagi tugunlar, kistalar. Davolashda mahalliy retinoidlar, benzoilperoksid, antibiotiklar va og‘ir hollarda izotretinoin qo‘llaniladi.

Vitiligo — terining ayrim sohalarida pigmentni yo‘qotishi natijasida oq dog‘lar paydo bo‘ladigan autoimmun kasallikdir. U aholining 1–2 foizida uchraydi. Davolashda mahalliy glyukokortikoidlar, takrolimus, UV-fototerapiya va so‘nggi yillarda JAK ingibitorlari (ruksolitinib) qo‘llanilmoqda.

Infeksion teri kasalliklari orasida zamburug‘li infeksiyalar (mikozlar) ayniqsa keng tarqalgan. Oyoq panjasi va tirnoq mikozi, otrubasimon temiratki (Malassezia furfur tomonidan qo‘zg‘atiladi), trixofitiya, mikrosporiya — eng ko‘p uchraydigan turlardir. Davolashda mahalliy yoki tizimli antifungal vositalar (terbinafin, itrakonazol, flukonazol) qo‘llaniladi.

Virusli infeksiyalardan oddiy herpes (HSV-1, HSV-2), o‘rab oluvchi temiratki (Varicella zoster), qo‘l-oyoq-og‘iz kasalligi, papilloma virusi (HPV) keng tarqalgan. Bakterial infeksiyalardan piodermiyalar, impetigo, furunkulëz, rojistoye yallig‘lanish ko‘p uchraydi va davolash uchun antibiotiklar tayinlanadi.

TERI O'SMALARI VA ALLERGIK KASALLIKLAR

Teri o'smalari yaxshi sifatli va yomon sifatli turlarga bo'linadi. Yaxshi sifatli o'smalarga papilloma, atheroma (sebatsey kista), lipoma, dermatofibroma, seboreik keratoz kiradi. Ular ko'pincha kosmetik muammo tug'diradi va jarrohlik yoki lazer yo'li bilan olib tashlanadi.

Yomon sifatli teri o'smalari ichida eng xavflisi melanoma hisoblanadi. U teri pigment hujayralari — melanotsitlardan rivojlanadi va tez metastaz beradi. Melanomaning erta tashxisi uchun ABCDE qoidasi qo'llaniladi:

- A (Asymmetry) — xolning simmetriyasi yo'q.
- B (Border) — chegaralari notekis va aniq emas.
- C (Color) — turli ranglarda (qora, jigarrang, qizg'ish, oq).
- D (Diameter) — diametri 6 mm dan katta.
- E (Evolution) — vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi (kattalashishi, rang yoki shakl o'zgarishi).

Boshqa keng tarqalgan teri saratonlari — bazal hujayrali kartsinoma va yassi hujayrali kartsinoma. Ularning asosiy xavf omili — uzoq muddatli ultrabinafsha nurlarga (quyosh, solyariy) chiqish, terining oq tusda bo'lishi va irsiy moyillik. Erta tashxis va jarrohlik yo'li bilan olib tashlash bemorni to'liq sog'aytirishga imkon beradi.

Allergik teri kasalliklari orasida eshakemi (krapivnitsa) va Kvinke shishi keng tarqalgan. Ular ko'pincha oziq-ovqat, dorilar, hasharotlar chaqishi, kimyoviy moddalar yoki sovuq-issiq omillar ta'sirida yuzaga keladi va terining qichib qizarishi, ko'tarilgan pufakchalar paydo bo'lishi bilan namoyon bo'ladi. Davolashda antigistaminli dorilar, og'ir hollarda glyukokortikoidlar va adrenalin qo'llaniladi.

Kontakt dermatit — ma'lum bir moddaning (kimyoviy vositalar, metallar, kosmetika, latex) teri bilan to'g'ridan-to'g'ri kontaktidan keyin yuzaga keladigan yallig'lanishli reaksiyadir. Allergik va oddiy (irritant) turlarga bo'linadi.

TERI SALOMATLIGINI SAQLASH VA PROFILAKTIKA CHORALARI

Teri kasalliklarining ko'pchiligini oldini olish mumkin. Buning uchun quyidagi profilaktika qoidalariga rioya qilish lozim:

- Shaxsiy gigienaga doimiy rioya qilish — har kuni dush qabul qilish, terini juda issiq suv va kuchli sovunlar bilan tez-tez yuvmaslik, terining tabiiy lipid pardasini saqlash.
- Terini namlash — ayniqsa quruq teri egalari kuniga 1–2 marta sifatli namlovchi kremlardan foydalanishi tavsiya etiladi.
- Quyoshdan himoyalaniish — yozda soat 11:00 dan 16:00 gacha quyoshda ko'p turmaslik, SPF darajasi 30 va undan yuqori bo'lgan quyoshdan himoya kremlardan foydalanish, panama, ko'zoynak va engil yopiq kiyim kiyish.

- To'g'ri ovqatlanish — ratsionda yetarli miqdorda A, C, E vitaminlari, ruh, omega-3 yog' kislotalari va antioksidantlar bo'lishi.
- Yetarli suv iste'mol qilish — kuniga kamida 1,5–2 litr suv ichish terining tabiiy namligi va elastikligini saqlashga yordam beradi.
- Stress va surunkali charchoqdan saqlanish — psixosotsional holat ko'p teri kasalliklarining (psoriaz, ekzema, alopetsiya) qo'zg'ovchi omilidir.
- Chekish va spirtli ichimliklardan voz kechish — nikotin va alkohol teri rangini yomonlashtiradi va erta qarish, ajinlar paydo bo'lishini tezlashtiradi.
- O'z-o'zicha davolanishdan saqlanish — har qanday teri toshmasi yoki o'zgarishida dermatolog bilan maslahatlashish; xollarning rangi, shakli yoki o'lchami o'zgarsa zudlik bilan murojaat qilish.
- Muntazam o'z-o'zini ko'zdan kechirish — oyiga bir marta tana terisini, ayniqsa orqa, oyoq panjasi, qulog' ortini yaqinlaringiz bilan ko'zdan kechirib chiqish.

Zamonaviy dermatologiya keng diagnostik va davolash imkoniyatlariga ega. Dermatoskopiya, biopsiya, genetik testlar va molekulyar diagnostika eng murakkab teri kasalliklarini ham aniq tashxislash imkonini beradi. Lazer texnologiyalari, fototerapiya, biologik dorilar va jarrohlik usullari ko'pgina sezilarli muammolarni samarali bartaraf etishga yordam beradi.

XULOSA

Teri inson tanasining nafaqat eng katta, balki eng murakkab va eng ko'p funksional vazifani bajaruvchi a'zosidir. U organizmni tashqi muhitdan himoya qilish bilan birga ichki salomatlik holatining ko'zgusi vazifasini ham bajaradi. Ko'plab umumiy kasalliklar — qandli diabet, jigar kasalliklari, gormonal buzilishlar — birinchi navbatda terida o'z aksini topadi. Shuning uchun teri kasalliklarini o'z vaqtida tashxislash va to'g'ri davolash umumiy salomatlik uchun nihoyatda muhimdir.

Teri kasalliklari va tug'ma nuqsonlarining tasnifi keng bo'lib, infeksiya, allergik, autoimmun, irsiy va o'smasimon turlarni o'z ichiga oladi. Ularning aksariyat qismi zamonaviy tibbiyot yutuqlari yordamida muvaffaqiyatli davolanadi yoki nazoratga olinadi. Tug'ma teri nuqsonlari — ixtioz, albinizm, epidermolitik bullyoz, gemangiomalar — bemordan va uning oilasidan alohida e'tibor, maxsus parvarish va doimiy tibbiy kuzatuvni talab qiladi.

Teri salomatligini saqlashning eng samarali yo'li — sog'lom turmush tarzi, to'g'ri gigiena, quyoshdan himoyalangan, oqilona ovqatlanish, stressdan saqlanish va muntazam dermatolog ko'rigidan o'tib turishdir. Sog'lom teri — sog'lom organizm va o'ziga ishonchli, hayotdan zavq oluvchi shaxsning ramzidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Yoʻldoshev, K. Yo., & Rasulev, A. (2021). Teri va tanosil kasalliklari. — Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.
- Bologna, J. L., Schaffer, J. V., & Cerroni, L. (2023). Dermatology (5th ed.). — Elsevier.
- Fitzpatrick's Dermatology (9th ed.). (2022). Kang, S., et al. — McGraw-Hill Education.
- World Health Organization (WHO). (2023). Epidemiology of skin diseases — Global burden and prevention.
- American Academy of Dermatology (AAD). (2024). Clinical guidelines for common skin conditions.
- Mahmudov, B., & Karimova, D. (2020). Bolalar dermatologiyasi asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Habif, T. P. (2021). Clinical Dermatology: A Color Guide to Diagnosis and Therapy (7th ed.). — Elsevier.
- National Institute of Arthritis and Musculoskeletal and Skin Diseases (NIAMS). (2024). Genetic skin disorders — Fact sheets.